

Rudolf Kučera: Koronavirus ukazuje, jak dnešní společnost odvykla pocitu bezmoci

29.04.2020

Jak jsme zvládali v minulosti smrtící epidemie a jak se z nich lidstvo poučilo, prozradil v rozhovoru historik Rudolf Kučera.

Kolika epidemiím museli Češi dosud čelit a která z nich byla nejhorší?

Pokud bychom se podívali na posledních zhruba sto let, zaznamenali jsme tři velké, celosvětové pandemie: v letech 1918-1919 známou španělskou chřipku, v letech 1957-8 tak zvanou asijskou chřipku a v roce 1968 hongkongskou chřipku. Nejhorší z hlediska počtu obětí byla s velkým odstupem španělská chřipka z konce první světové války, která celosvětově zabila přibližně 50 milionů lidí, tedy zhruba dvakrát tolik, než zemřelo na frontách první světové války.

Byly pandemie většinou důsledkem válečných útrap?

Epidemie se někdy kryly s válkami a válečné útrapy určitě jejich dopad umocňovaly. Máme ale i řadu epidemií, které probíhaly v dobách míru. Nemůžeme tedy říct, že epidemie vznikají výhradně v důsledku válek. Pohyby vojsk, nakupení velkého počtu lidí na jednom místě, např. ve vojenském ležení, lazaretu nebo zajateckém táboře, rozšíření nemoci často výrazně napomohlo. Stejně tak ale epidemii pomáhala velká města s nedostatečnou hygienou nebo obchod protínající země i kontinenty.

Může zkušenost s rychle šířící nakažlivou chorobou přinést i něco pozitivního?

Každá velká epidemie vede k promýšlení toho, proč vznikla a jak se jí v budoucnosti lépe bránit. Moderní epidemie vedly k intenzivnějšímu výzkumu, díky kterému dnes víme mnohem více nejen o jejich původcích, ale i o tom, co může zabránit jejich šíření. Epidemie i v minulosti někde vedly k vzednutí velké lidské solidarity a utužení společnosti v boji proti společnému, neviditelnému nepříteli. To býval však spíše jev krátkodobý, který s potlačením nemoci rychle mizel.

Je náhoda, že se pandemie povětšinou šíří z Asie?

Velké epidemie po druhé světové válce skutečně přišly z Asie. U španělské chřipky z konce první světové války si však nejsme ani dnes zcela jistí. Dlouho se mělo za to, že první případy byly zjištěny v Kansasu v USA. Teprve některé novější výzkumy ukazují na Čínu, nicméně za stoprocentně potvrzené to mít nemůžeme. Je pravda, že i středověké vlny moru pravděpodobně přišly spolu s mongolskými výboji. Cholera, která Evropu zužovala podobně, má svůj původ v Indii. Záleží vždy na konkrétní nemoci. Některým svědčí špatné hygienické standardy nebo regionální stravovací návyky, jiné jsou ale třeba šířeny prostě jen místním hmyzem.

Často se šíření koronaviru přirovnává k tzv. španělské chřipce před 100 lety. Co je na tom pravdy?

Z hlediska pravděpodobného počtu obětí je to srovnání spíše mylné. Podle všech indicií, které dnes máme, nebude současný koronavirus ani zdaleka tak smrtící, jako byla španělská chřipka. Stejně tak i typické oběti obou nemocí jsou odlišné. Na španělskou chřipku nadprůměrně často umírali zdraví lidé v produktivním věku. Současný koronavirus je nejvíce nebezpečný zejména pro starší. Co je oběma pandemiím naopak podobné, je jejich velmi rychlé globální rozšíření. Zde koronavirus nad chřipkou jasně vítězí, neboť i díky současnému propletení celého světa dokázal jeho většinu paralyzovat v podstatě za čtvrt roku.

Zhoubné morové nákazy byly v minulosti brány jako boží hněv. Jak je to dnes?

I dnes můžeme zaslechnout názory, že se jedná o trest přírody za ničení životního prostředí, což je v podstatě stejné. S ústupem náboženství v moderní době ale byly epidemie často nálepkovány jako něco, co na nás neselá Bůh, ale náš pozemský nepřítel. Ostatně i španělskou chřipku využívala válečná propaganda, která z ní dělala zákeřnou metodu vedení války nepřitelem. V Polsku měla přízvisko „bolševická nemoc“, mezi

černošským obyvatelstvem jižní Afriky zase „nemoc bílého muže“. I dnes vidíme spory, zda koronavirus nazývat „čínským virem“. Čína se zase úporně snaží hodit vinu za jeho šíření na Spojené státy a příkladů, jak epidemie slouží jako argument ve sporech, které s ní vůbec nesouvisí, bychom našli bezpočet.

Napomohla pandemie změnit v minulosti lidskou společnost?

V případě jihoamerických Indiánů můžeme říci, že epidemie neštovic jí dokonce zcela zničila. Nicméně to je spíše výjimka. Rychlé změny pandemie zpravidla nepřinášely, nicméně často ukázaly, jak si jednotlivé společnosti stojí tváří tvář nečekaně kritickým situacím, což mohlo urychlit změny střednědobé a dlouhodobé. Epidemie málokdy překreslí politickou mapu, ale nedostatečná reakce na ní může vyvolat mnohem širší diskuse, ze kterých mohou vzejít změny viditelné za pět, deset i více let.

Známe z minulosti nařízení vlády jakékoli země, které dokázalo šíření nákazy rychle zarazit?

Z moderní doby známe opatření zhruba taková, jaká vidíme dnes. Již během španělské chřipky na konci první světové války některé státy zavíraly školy a omezovaly veřejný život. Nicméně rychle se šířící epidemie může vláda spíše jen zbrzdit. Jediným skutečně účinným opatřením je dlouhodobá podpora výzkumu, který přinese účinnou vakcínu nebo léčbu. Rozumné vlády by v budoucnosti již nikdy neměly brát vědu a výzkum jako něco, co jen polyká peníze bez okamžitých ekonomických výsledků.

Opakují některé země v tuto chvíli chybu, z které se mohly již z historie poučit?

Každá epidemie i historická situace je jiná. Nicméně odpovědi na epidemie, které vidíme dnes, se od minulosti zas tak neliší. Tak jako v případě moru, kdy nebylo o nemoci příliš známo, se státy a města uchýlovaly k absolutní izolaci nemocných, i dnes v prvních reakcích na koronavirus vidíme snahu omezit lidský kontakt a tím dostat epidemii pod kontrolu. Když už o nemoci něco víme, přichází snaha jí vymýtit nebo s ní alespoň pohodlněji žít. Na přelomu 18. a 19. století se například lékaři i statistici snažili velmi podrobně mapovat výskyt, šíření a důsledky neštovic. Díky informacím, které měly, dokázaly státy nemoc omezit bez toho, že by musely tvrdě izolovat všechny od všech. Něco podobného nám dnes slibuje tak zvaná „chytrá karanténa.“

V historických análech se psalo, že lidé po naze „umírali jako mouchy“. Nežijeme jen v iluzi, že nám se něco takového stát už nemůže?

Samozřejmě, že může a také se to děje. Podíváme-li se na situaci v některých španělských domovech

důchodců nebo italských nemocnicích, ten průměr je bohužel velmi blízko realitě. Koronavirus ukazuje, jak dnešní společnost, která srší sebevědomým nad vlastní vyspělostí a pokrokem, odvykla pocitu bezmoci. Fascinace koronavirem, kdy v podstatě neslyšíme o ničem jiném, je projevem právě toho šoku, kdy zjišťujeme, jak málo a pomalu se dovedeme bránit.

Na území dnešního Žižkova byl jeden z největších morových hřbitovů na přelomu 17. a 18. století. Jak se stalo, že morová nákaza poté přestala nakonec trápit společnost?

Mor sice v moderní době ustoupil, ale nevymizel. Podle dostupných údajů na tuto chorobu stále umírají ve světě stovky lidí ročně. Nicméně je pravda, že už se nejedná o tak děsivou chorobu, jako v minulosti. Velkou roli v tom hraje zejména zvýšená hygiena. Mor je choroba přenášená blechami, které parazitují na jiných zvířatech, nejčastěji krysách. Přenáší se rovněž infikovanou vodou. S těmito původci se do kontaktu dnes již příliš nedostáváme.

Doc. dr. phil. Rudolf Kučera, PhD. (nar. 1980) přednáší moderní dějiny na Institutu mezinárodních studií FSV UK v Praze a je zástupcem ředitele Masarykova ústavu a Archivu AV ČR. Jeho kniha *Život na příděl* o každodenním životě dělníků v českých zemích během první světové války vyšla v anglickém překladu v Oxfordu a New Yorku. Nejnověji publikoval spolu s Otou Konrádem knihu *Cesty z Apokalypsy* o dějinách střední Evropy během let 1914-1922. V předchozích letech působil i na univerzitách ve Freiburgu, Jeně a Vídni.

Text: Martin Hošna

Foto: Archív Pavla Kučery & wikipedia.org